

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 22 (2001)

Δελτίον ΧΑΕ 22 (2001), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Μανόλη Χατζηδάκη (1909-1998)

Η παρουσία του Μανόλη Χατζηδάκη στο Ελληνικό
Ινστιτούτο της Βενετίας

Μανούσος ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

doi: [10.12681/dchae.329](https://doi.org/10.12681/dchae.329)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ Μ. (2011). Η παρουσία του Μανόλη Χατζηδάκη στο Ελληνικό Ινστιτούτο της Βενετίας. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 22, 23–25. <https://doi.org/10.12681/dchae.329>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Η παρουσία του Μανόλη Χατζηδάκη στο Ελληνικό
Ινστιτούτο της Βενετίας

Μανούσος ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

Τόμος ΚΒ' (2001)

ΑΘΗΝΑ 2001

Η παρουσία του Μανόλη Χατζηδάκη στο Ελληνικό Ινστιτούτο της Βενετίας

Κύριε Πρόεδρε,
Κύριοι Συνάδελφοι,
Κυρίες και Κύριοι,

Σας ευχαριστώ για την τιμή που μου κάματε να με καλέσετε να μιλήσω και εγώ για τον κορυφαίο ιστορικό της τέχνης και βυζαντινολόγο Μανόλη Χατζηδάκη στο πρώτο ετήσιο μνημόσυνό του. Δεν περιμένετε, φυσικά, να βεβαιωθείτε από μένα, ερευνητή άλλου κλάδου της επιστήμης, για τις θαυμαστές ικανότητες του Χατζηδάκη στη μελέτη του δικού του κλάδου και για την αξία των μεγάλων του επιστημονικών επιτευγμάτων. Για το λόγο αυτό, θ' ασχοληθώ, κατά την επιθυμία σας και στηριζόμενος στις αναμνήσεις μου από τη συνεργασία μας και την αδιατάρακτη φιλία που μας συνέδεε, στο διάστημα μισού σχεδόν αιώνα, θ' ασχοληθώ, επαναλαμβάνω, με τη συνεργασία μου μαζί του για την εύρυθμη λειτουργία του Ελληνικού Ινστιτούτου της Βενετίας, της Εποπτικής Επιτροπής του οποίου εκείνος χρημάτισε πρόεδρος, όταν εγώ ήμουν διευθυντής του Ιδρύματος επί δεκαέξι χρόνια. Και πρέπει να σας πω από την αρχή ότι η συνεργασία αυτή στάθηκε εξαιρετικά γόνιμη, όπως μαρτυρούν οι πολυάριθμες εκδόσεις του Ιδρύματος και η διεθνής ακτινοβολία του.

Την ιδέα της ίδρυσης ενός μουσείου βυζαντινών και ιδίως μεταβυζαντινών εικόνων στη Βενετία, το «δεύτερο Βυζάντιο» αυτό, κατά την πρόσφορη φράση της διαθήκης του καρδινάλιου Βησσαρίωνα, με βάση τις πολυάριθμες απ' αυτές που είχαν περιέλθει με διεθνή σύμβαση στο νεοϊδρυτο Ελληνικό Ινστιτούτο, το μοναδικό ελληνικό ερευνητικό ίδρυμα εκτός Ελλάδος, τη συνέλαβε η αείμνηστη πρώτη διευθύντρια του Ινστιτούτου (1955-1966) και εμπνευσμένη προκάτοχός μου Σοφία Αντωνιάδη (†1972) και την πραγματοποίησε (εγκαίνια 28 Μαΐου 1959), με τον ιδεωδέστερο συνεργάτη που θα μπορούσε να επιλέξει, τον Μανόλη Χατζηδάκη, διευθυντή τότε (από το 1941 έως το 1973) του Μουσείου Μπενάκη και του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου της Αθήνας (1960-1967, 1974-1975). Η κατάσταση των πολυάριθμων (γύρω στις 350) εικόνων ήταν θλιβερή και η αποκατάσταση και μελέτη τους απαιτούσε τεράστιο χρόνο και μόχθο. Ο Χατζηδάκης ανέλαβε τη φροντίδα αυτή χωρίς να διστάσει, με βαθιά συνείδηση του χρέους του και με ιερό ενθουσιασμό. Αφού περισυνέλεξε σε κατάλληλους χώρους όλες τις εικόνες που ανήκαν στην παλιά Ελληνική Αδελφότητα της Βενετίας, επισκεύασε, με ειδικούς συντηρητές τους ζωγράφους Νίκο και Αθηνά Κεσσανλή, καθώς και ιταλούς συντηρητές, όσες είχαν ανάγκη από άμεση φροντίδα. Τις κατέταξε και τις αριθμήσε μεθοδικά και συνεκρότησε το ενιαίο μητρώο τους, καταρτίζοντας ειδικό φάκελο για την καθεμιά, με τη φωτογραφία της και όσα άλλα στοιχεία είχαν σχέση με αυτή (βιβλιογραφία κτλ.).

Η πρώτη αυτή κατάταξη προσεκόμισε ένα υλικό άφθονο και πολυτιμότερο, που τόσο ο Χατζηδάκης όσο και η Σοφία Αντωνιάδη δεν μπορούσαν να το αφήσουν αναξιοποίητο. Έτσι γεννήθηκε στη σκέψη τους η ιδέα της σύνταξης και της δημοσίευσης ενός επιστημονικού «Καταλόγου των εικόνων του Αγίου Γεωργίου των Ελλήνων της Βενετίας», όπως σωστά τον ονόμασαν. Το σπουδαίο και βαρυσήμαντο έργο αυτό το ανέλαβε, με την πρόθυμη συμπαράσταση της Σοφίας Αντωνιάδη, ο καταλληλότερος άνθρωπος γι' αυτό, ο Μανώλης Χατζηδάκης. Για να το προετοιμάσει, να το συγγράψει και να το παραδώσει για εκτύπωση –σε γαλλική γλώσσα, για ν' αποκτήσει ευρύτερη δημοσιότητα–, εργάστηκε, με τη γνωστή του επιστημονική και ευσυνειδησία, αρκετά χρόνια, επισκεπτόμενος συχνά τη Βενετία, για να μελετά τις εικόνες και από αυτοψία. Το παρέδωσε στο τυπογραφείο το 1960 και το 1962 κυκλοφόρησε ως το πρώτο από τα μεγάλα και μνημειώδη έργα του, όπως τα βιβλία του για τον Θεοφάνη και για τους έλληνες ζωγράφους, που τον ανέδειξαν ως τον κορυφαίο έλληνα μελετητή των βυζαντινών εικόνων.

Όταν, το φθινόπωρο του 1966, ανέλαβα τη διεύθυνση του Ελληνικού Ινστιτούτου της Βενετίας, ο Κατάλογος του Χατζηδάκη είχε ήδη πλουτιστεί με αρκετές προσθήκες και διορθώσεις ή συμπληρώσεις, που τις κατεχώριζα τακτικά στους οικείους φακέλους, για βιβλιογραφική ενημέρωση και για μια ενδεχόμενη δεύτερη έκδοση του έργου. Για τον ίδιο σκοπό και η προκάτοχός μου είχε προνοήσει να εκτυπώσει, σε πρόσθετες σειρές, αντίτυπα όλων των πινάκων των εικόνων, ώστε να περιληφθούν στη δεύτερη αυτή έκδοση (ελληνική ή γαλλική). Το θέμα της προετοιμασίας της δεύτερης έκδοσης του Καταλόγου το συζητούσα συχνά με τον Χατζηδάκη, αλλά λύση δεν βρισκόταν, ιδίως από έλλειψη χρόνου. Τελικά, τη λύση του την πρότεινα εγώ και τη δέχτηκε εκείνος πρόθυμα: Για να μην πάνε χαμένοι, αλλά ν' αξιοποιηθούν οι τυπωμένοι ήδη πίνακες, θα έπρεπε να κυκλοφορήσουν σε τόμο, ως Λεύκωμα. Στην αρχή του τόμου αυτού θα μπορούσαν να προστεθούν οι διορθώσεις και οι προσθήκες που προέκυψαν εν τω μεταξύ. Έτσι προσθέσαμε, στην εκδοτική σειρά «Βιβλιοθήκη του Ελληνικού Ινστιτούτου Βενετίας», ένα ακόμη ενημερωμένο βοήθημα με 87 ολοσέλιδους πίνακες (το υπ' αριθ. 8). Το βοήθημα (Λεύκωμα) αυτό το εφοδιάσαμε με Σημείωμα του συγγραφέα για την έκδοση, Βιβλιογραφία, Κατάλογο των πινάκων, Εικονογραφικό ευρετήριο και Ευρετήριο των καλλιτεχνών, και το τυπώσαμε το 1975. Ήταν ένα χρησιμότερο συμπλήρωμα του Καταλόγου.

Αλλά η συνεργασία μου με τον Χατζηδάκη για το θέμα του Καταλόγου των εικόνων του Ινστιτούτου δεν ήταν η μόνη. Πολλές φορές και πρωτίτερα, στην Αθήνα, όταν μας απασχολούσε κάποιο δύσκολο πρόβλημα, ανταλλάσσαμε πληροφορίες και απόψεις. Θα αναφέρω εδώ μια μονάχα από τις υποδείξεις που μου έκαμε, όταν επρόκειτο να αναχωρήσω για τη Βενετία και που στάθηκε ευεργετική για την έρευνα. Μου συνέστησε να ασκήσω έναν ή δύο από τους υποτρόφους του Ινστιτούτου στη λατινική και ιταλική παλαιογραφία, για να μελετήσουν τα βενετικά νοταριακά αρχεία και να συλλέξουν υλικό βιογραφικό για τους έλληνες καλλιτέχνες. Ακολούθησα τη σύστασή του και εκαρποφόρησε λαμπρά: μας αποκάλυψε αυθεντικά έγγραφα για τον Δομήνικο Θεοτοκόπουλο, με τις έρευνες της Μαρίας Κωνσταντουδάκη, καθώς και άλλα εντυπωσιακά ευρήματα.

Αλλά και ως Πρόεδρος της Εποπτικής Επιτροπής του Ινστιτούτου, ο Χατζηδάκης εφρόντιζε να το καθοδηγεί στο σωστό δρόμο και να το προφυλάσσει, με το κύρος του, σε δύσκολους καιρούς, από παγίδες και επιβουλές.

Κυρίες και Κύριοι,

Προσπάθησα, μέσα στα περιορισμένα αυτά χρονικά πλαίσια, να σας παρουσιάσω τις σχέσεις του αείμνηστου Μανόλη Χατζηδάκη με το Ελληνικό Ινστιτούτο της Βενετίας, σχέσεις που το βοήθησαν ν' αναδειχθεί, παρ' όλες τις αντιξοότητες, σε ερευνητικό Κέντρο από τα σημαντικότερα της χώρας μας και με διεθνή ακτινοβολία. Οι πολυάριθμοι συνεργάτες, μαθητές και φίλοι του θα διατηρήσουν την αγαθή ανάμνησή του με ευλάβεια και ευγνωμοσύνη. Σας ευχαριστώ.

ΜΑΝΟΥΣΟΣ ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

Ακαδημαϊκός